

**Renata Salecl: *The Spoils of Freedom.*
Psychoanalysis and feminism after the fall of socialism.
Routledge, London in New York 1994, 167 str.**

Kritično predstaviti knjigo Renate Salecl, katere naslov se v prevodu glasi *Razvade svobode* s podnaslovom »Psihoanaliza in feminizem po padcu socializma«, pomeni spoprijeti se s teorijo, ki se iz eksistencialno »notranje« pozicije, saj je Salecleva sociologinja in filozofinja, ki je odraščala in se teoretično izoblikovala v kontekstu nekdanje Jugoslavije, danes pa še naprej živi in dela v Sloveniji, ter se, v tem še (post)socialistično obarvanem prostoru, takorekoč iz teoretično »zunanje« pozicije loteva interpretacije dogajanj, ki so še kako zapisani sedanosti in prihodnosti, ne pa tudi preteklosti. Zato se je (in se bo) tako usmerjen interpretativen pogled Salecleve soočil, prav znotraj taistega klavstrofobično »domačega« konteksta, s potenciranim kritičnim očesom, s pogledom, ki ocenjuje njen pogled, ki nas tukaj in zdaj dela za pogled. Knjiga tudi sama, kot se spodobi za resno reflektirano teorijo, lastno vmesno interpretativno pozicijo kapitalizira in jo navsezadnje tudi producira. V knjigi se Salecleva loteva zadev iz sedanje preteklosti, ki so še kako politično in družbeno nasičene in za katere se ne bijejo boji samo na področju interpretacije, temveč tudi »zunaj«, v realnosti. Salecleva se ne loteva nobene oddaljene zgodovinske teme, recimo oblikovanja vzhodnoevropskega prostora, ampak se teoretično spopada s še ne ohlajenim truplom socializma, ki se povrhu, kot pokaže njena interpretacija, ne skuša odpovedati procesu

lastnega balzamiranja, da bi lahko vstopil v prostor domnevne »svobode« zahodnega sveta. Svet, ki ga je »svoboda« demokracije, kot vseskozi napeljuje Salecleva, tako »razvadila«, da je morda s propadom socializma le prišel čas, ko temu svetu lahko pokažemo njegove lastne notranje meje. Zato se Salecleva takoj na začetku postavi po robu teoretičnemu tržišču Zahoda, ki teoriji z Vzhoda zastavlja vedno ista vprašanja, ne glede na specifično obravnavano temo. Morda bi lahko rekli, sledeč Saleclevi, da si Zahod želi pravzaprav slišati predvsem vedno iste odgovore, ko se sooča z vojno, genocidom, etničnim čiščenjem itn. Nekaj malega bo sicer dobil tudi v tej knjigi, pa čeprav morda le za vabo.

Torej, navkljub povedanemu je obravnavana tema o propadu socializma s pogledom na vojno v BiH in na razpad Jugoslavije tako teoretično, socialno in politično konjunktorna, da se recenziji tega dela enostavno ne moremo upreti, še posebej, ko gre za delo izpod peresa ugledne teoretičarke mlajše generacije. Nadaljni teoretičen izziv je tudi dejstvo, da je interpretacija Salecleve utemeljena na dognanjih slovenske lacanovske šole (katere najbolj propulzivna teoretična figura je vsekakor Slavoj Žižek) in nam tako neposredno dovoljuje reflektirati mesto te teorije znotraj bogato razčlenjenega mednarodnega teoretičnega prostora, kateremu je ta knjiga, z obravnavanimi temami, njihovo delno

faktografsko in jezikovno poenostavitvijo, v prvi vrsti namenjena.

Naj takoj na začetku izrečem oceno knjige: pred seboj imamo delo, ki, navkljub delni metodološki nedoslednosti (v prvem delu knjige), jasno in teoretično brezkompromisno (posebej v drugem delu knjige), /re/elaborira in instavrira interpretativni teritorij, znotraj katerega je, upoštevajoč predvsem obsežen in izjemno odmeven filozofski korpus Slavoja Žižka in drugih, šele možno zastaviti resno in teoretično produktivno artikulacijo »duhov« socializma in postsocializma ter hkrati velikih tem filozofije prihajajočega 21. stoletja kot so subjekt, identiteta, svoboda, drugačnost, demokracija itn.

Toda pojdemo po vrsti. Knjiga je razdeljena na dva dela, v prvem se Salecleva spoprijema z interpretacijo konkretnih dogodkov: vojne v BiH, množičnega in sistematičnega posilstva muslimanskih žena s strani vojskujočih Srbov, z razpadom Jugoslavije in z oblikovanjem postsocialističnih birokratsko-nacionalnih državnih struktur ali s češko pomladjo in s procesom oblikovanja subjektive identitete v psihotičnem svetu realnega socializma itn. V tem delu se ukvarja, kot zapiše, s partikularnimi temami, ki pa v njeni interpretaciji zadobijo status nekakšnega indeksa, ki bo potem naknadno še kako določal njihovo univerzalno branje. Univerzalnost recimo feminizma in demokracije se, po Saleclevi, od zdaj naprej lahko utemeljuje prav skozi dojetje njihovih mehanizmov funkcioniranja v partikularnem kontekstu Vzhodne Evrope. Knjiga se torej poenostavljeno rečeno spoprijema s kontekstom Vzhodne Evrope, natančneje s propadom socializma in z dekonstrukcijo fantazmatskega scenarija totalitarizma. Knjiga teoretizira zev med

socializmom in post-socializmom; Salecleva ponovno bere velike teme zahodnih demokracij kot so svoboda, človekove pravice, subjektova identiteta in navsezadnje demokracija, iz samega osrčja te zevi. Ob tem pa nam Salecleva postreže tudi z eno od možnih formul tega postopka branja: *Vzhodna Evropa je simptom, skozi katerega so (bodo) nasprotja liberalne demokracije spregovorila, torej šele postala vidna* (glej str. 1-3).

Toda pomembno je tudi to, da so vse te partikularnosti dojete skozi mrežo fantazmatskega scenarija, kateremu so v zadnji instanci, izhajajoč iz interpretacije Salecleve, v celoti in odločilno podvržene. Salecleva zapiše namreč, da je vsaki *ideologiji imanentno prav jedro uživanja, ki se upira simbolizaciji; to jedro je mesto uprizoritve ideološkega fantazmatskega scenarija. Fantazmatski scenarij je tisti, ki to jedro prekriva in nam hkrati onemogoča, da smo kot posamezniki v celoti integrirani v ideološkem univerzumu. In naša identifikacija z oblastjo pomeni predvsem to, da smo se identificirali z njeno fantazmatsko strukturo, ki pa se razprostira onkraj ideološkega pomena političnega diskurza* (glej str. 6).

Resno teoretično analizo je torej možno zastaviti le kot interpretacijo oz. poskus zapopadenja prav specifičnega fantazmatskega scenarija. Torej, če se še enkrat vrnem k prvemu delu knjige, Salecleva ne moralizira recimo na temo vojne v BiH, ampak skuša zapopasti njen notranji fantazmatski scenarij, ki uravnava individualno simbolno ekonomijo vseh vpletenih v vojno. Salecleva vzpostavlja specifično strukturo vzhodnoevropskega prostora, ki je ujetnik verige potlačitev in katerega ni možno brati, če ne upoštevamo prav različne fantazmatske scenarije, ki ga obvladujejo. Poenostavljeno rečeno, zdi se, kot

da nam Salecleva postreže z lacanovsko nadgradnjo althusserjevega koncepta ideoloških aparatov države, saj je fantazmatski scenarij tisti, ki sedaj obvladuje nadvse »materialna« sredstva ideologije. Če se hočemo približati razumevanju tega prostora, ga je torej nujno potrebno dekonstruirati z interpretacijo različnih diskurzov, ki danes prekrivajo fantazmatski scenarij. Tako je recimo rezultat razgalitve scenarija *libidinalne in simbolične ekonomije postsocialistične moralne večine, ko se ta sklicuje na odnos med zarodkom in življenjem, ne (zahodno demokratična) pravica do življenja kot takega, ampak se, kot pokaže Salecleva, v postsocializmu »umor« zarodka enači z narodovo smrtjo* (glej str. 24-30).

Problematičnost prvega dela knjige torej ni v neštetih formulah, ki izhajajo iz interpretacije Salecleve, in s katerimi se postavlja naravnost na glavo, takorekoč v najboljši slovenski teoretični lacanovski tradiciji Žižkovega profila, naše spontano dojemanje delovanja vzhodnoevropskega prostora - Salecleva denimo ugotavlja, da je bil nov simbolni red oz. »normalizacija družbe na Češkoslovaškem« po praški pomladi zgrajen s pomočjo mehanizmov skrite družbene kontrole, z oblikovanjem fantazmatskega scenarija, v katerem se je vsak posameznik prepoznal kot potencialni sovražnik socialističnega sistema (glej str. 38-50) - ampak v načinu predstavitve konkretne zgodovinske situacije, ki je tukaj orisana kot literarna zgodba, na kateri potemtakem poteka operacija interpretacije različnih fantazmatskih scenarijev.

Ko govori o razpadu Jugoslavije se Salecleva, sklicujoč se na Županova, ukvarja z njeno trikratno smrtjo, v šestdesetih, sedemdesetih in v osemdesetih. Glede na to, da je knjiga Renate Salecl

izšla leta 1994, bi morala avtorica vsaj v opombi specificirati, da je po letu 1992 na oblasti v Sloveniji liberalna demokracija in da zato ni možno *en bloc* dokazovati, zakaj ji je v boju za oblast v Vzhodni Evropi spodletelo, pač pa bi se prav nasprotno morala Salecleva lotiti analize, kako se je liberalni demokraciji v Sloveniji uspelo obdržati na oblasti. To velja tudi za podajanje faktografije o feminizmu v Jugoslaviji, ki ga po Saleclevi ni bilo, vemo pa, da sta bila Beograd in Zagreb močna feministična centra. Več natančnosti pa pogrešamo tudi pri orisu polja novih družbenih gibanj, ki je bilo v povezavi z alternativno sceno oz. subkulturo (oz. prav zahvaljujoč njej) nekaj povsem drugačnega kot gibanje pisateljev. Tisto, k čemur nas lahko v tem konkretnem primeru spodbudi Salecleva je to, da si zastavimo kot teoretični projekt, s podobnimi teoretičnim prijemom kot Salecleva, interpretacijo področja civilne družbe z njeno (sub)kulturno umetniško produkcijo vred.

V prvem delu je zanimiva tudi njena metodološka zahteva po vzpostavitvi podobnosti med različnimi teritoriji Vzhoda in Zahoda, ne pa da vseskozi vztrajamo na nenehnem ohranjanju razlike same na sebi.

V drugem delu knjige skuša Renata Salecl jasno definirati filozofski horizont, iz katerega govori. Teoretizira neokantovsko pozicijo na področju teorije, ki je, po njej, v sedanjem trenutku edina sposobna preseči zagate in zahtev teoretičnega utilitarizma in pragmatizma. Salecleva postavi *Kantov prazni, abstraktni subjekt za edino možno predpostavko demokracije. Osnovni temelj demokracije je torej subjekt kot čisti prazni prostor. Demokracija je vedno formalna povezava med abstraktnimi subjekti, zato bo vsak demokratični formalni status šel v izgubo, takoj*

ko ga bomo skušali napolniti s konkretno človeško vsebino (glej 118-128).

Ko reflektira dva nasprotna vodilna feministična koncepta, starejšega (Millet *et altri*) in recimo sodobnejšega (Irigaray *et altri*), slednji naj bi skušal postulirati oz. na novo definirati zatirano žensko telo, nam Salecleva zato predlaga, kako naj se izognemo padcu v tretjo pot, tako da znova vpeljemo v vsa ta razlikovanja Kantov cogito, duhovno substanco kot brezsubstanco. Kant-Lacanova perspektiva, ki ne predpostavlja razlikovanja med dušo in telesom, razlikovanja, ki je po Lacanu tako ali tako povsem imaginarno, pač pa razlikuje med organizmom (katerega duša je sestavni del) in travmo simbolnega reda, je, po Saleclevi, edina, ki nas lahko obvaruje, da ne zdrsimo v nekakšen totalitarizem vsebinskega pozicioniranja znotraj feminizma. V nasprotju si nista torej misel in telo, pač pa subjekt, dojet kot prazno mesto, in razsežnost jezika, ki je tista, ki vnaša razlikovanje in travmatično pozicioniranje.

Mimogrede bi veljalo opozoriti še na eno teoretično pridobitev v slovenskem prostoru, ki je tudi vpeta v neokantovski horizont, na bleščečo neokantovsko pozicioniranje logike Kantove etike¹. Alenka Zupančič logiko Kantove etike povsem iztrga človeškemu razmerju in jo prav tako prepusti formi, kar pomeni, da etična niso dejanja, ki jih izvršimo v skladu z dolžnostjo ali v skladu z zakonom ali v skladu z našimi patološkimi

interesi (v imenu dobrega, pravičnega itd.), pač pa je etično dejanje tisto, ki je izvedeno *izključno iz dolžnosti!* Etično je v osnovi nek presežek, ki zadeva samo in izključno raven forme. V času torej, ko je še kako poskrbljeno za popolno psihologizacijo človeka, poudarja Zupančičeva radikalno depersonalizacijo Kantove etike, ta se namreč utemeljuje v svobodi, s strogim vztrajanjem pri formi. Kantovo etično dejanje je v interpretaciji Zupančičeve odločitev za etično, ki predhodi vsaki misli in vsakemu tehtanju, je korak v prazno, je forma zunaj vsebine, in če tudi za formo velja, da je forma nečesa, je ta potemtakem »forma, ki je zunaj same forme«!

V knjigi Renate Salecl je vsepolno vzporednih produktivnih branj in obratov, ki teoretizirajo recimo tudi razsežnost performativa, razcep med subjektom izjave in subjektom izjavljanja itn. Zato bom sklenila to recenzijo z že razvpito šalo o ljudožercih: »Ne, v naši vasi ni več ljudožercev, prejšnji teden smo pojedli zadnjega«. Tu takorekoč v čisti obliki izstopi razlika med subjektom izjave in subjektom izjavljanja: na ravni subjektov izjave kanibalov ni več, subjekt izjavljanja pa je natanko tisti »mi«, ki so/smo pojedli zadnjega kanibala, tako da jih danes ni več. Po padcu socializma, pa Salecleva tej šali podari še eno dodatno branje, za ljudožerce imenuje prav postsocialistične voditeljce.

Marina Gržinič

¹ Prim. Alenka Zupančič, *Etika realnega: Kant. Lacan*, Analecta, Ljubljana 1993.